

УДК 349.2

Лямзенко В.В.,

Котова Л.В.,

к.ю.н., доцент кафедри правознавства, СНУ ім. В. Даля

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ГАЛУЗЕВИХ ТА МІЖГАЛУЗЕВИХ ПРИНЦИПІВ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

В статті розроблено класифікацію галузових та міжгалузових принципів трудового права України на сучасному етапі його розвитку. Досліджено доктринальні та законодавчі підходи до визначення системи галузових та міжгалузових принципів трудового права; охарактеризовано основні види галузових та міжгалузових принципів трудового права України.

Ключові слова: принципи, галузеві, міжгалузеві, трудове право, законодавство, правовідносини.

Постановка проблеми. Принципи трудового права – категорія, якою позначають керівні ідеї та засади, що лежать як в основі трудових правовідносин, так і їх законодавчого регулювання. Знаходячи своє відображення в правових нормах, принципи визначають характер правового регулювання, його ідейну спрямованість. У зв'язку з цим, можна стверджувати, що принципи трудового права є динамічним явищем, що розвивається відповідно до конкретних історичних умов.

Тенденцією останніх років є суттєве розширення системи принципів трудового права, передусім, за рахунок впровадження міжнародних стандартів в сфері регулювання праці. Деякі з них вже знайшли своє відображення в трудовому законодавстві, при цьому інші – ще потребують відповідного закріплення. З метою з'ясування напрямків удосконалення законодавчого регулювання принципів трудового права виникає необхідність у проведенні їх систематизації.

Актуальність теми дослідження підтверджується тим, що наявні в науці трудового права роботи, присвячені проблемі систематизації галузових та міжгалузових принципів трудового права, як правило, не враховують новітні зміни та тенденції в розвитку відповідної галузі права. У зв'язку з цим проблема систематизації принципів трудового права України набуває нової актуальності.

Стан дослідження. Окремі аспекти питання принципів трудового права досліджували такі науковці, як: О. А. Агаков, В. В. Гончаров, Л. П. Грузінова, В. І. Курілов, О. В. Лавріненко, С. В. Мірошник, А. С. Пашков, П. Д. Проскурняков, О. В. Старчук, В. І. Шкатулла та багато інших. Однак, на сьогоднішній день відсутні комплексні актуальні дослідження, присвячені систематизації галузевих та міжгалузевих принципів трудового права з урахуванням сучасних тенденцій розвитку цієї науки, що ще раз підкреслює важливість та актуальність запропонованої теми.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є систематизація галузевих та міжгалузевих принципів трудового права з урахуванням сучасних тенденцій його розвитку. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: дослідити доктринальні та законодавчі підходи до визначення системи галузевих та міжгалузевих принципів трудового права; охарактеризувати основні види галузевих та міжгалузевих принципів трудового права України, визначених в міжнародних та національних актах трудового законодавства.

Виклад основного матеріалу. Трудове право – комплексна галузь права, що складається з декількох підгалузей та окремих інститутів. В свою чергу, видова багатоманітність трудових правовідносин обумовлює існування системи відповідних принципів, на яких ґрунтуються ті чи інші види трудових правовідносин. Серед них є такі, що поширюють свою дію абсолютно на всі види трудових правовідносин, інші ж – лише на окремі з них. В даному випадку мова йде про розмежування загальних, галузевих та міжгалузевих принципів трудового права.

Для правової науки традиційним є підхід, відповідно до якого принципи класифікуються за сферою їх дії на:

1) загально-правові принципи, властиві всім галузям права (гуманізм, демократизм, принцип соціальної справедливості, визнання та гарантованості прав і свобод людини і громадянина, рівність всіх перед законом, презумпції невинності і т. д.);

2) міжгалузеві принципи, які відображають єдині риси кількох галузей права (мінімальні умови безпеки праці та виробництва);

3) галузеві принципи, що характеризують окрему галузь права (загальність, соціальне забезпечення за рахунок обов'язкових платежів у позабюджетні фонди, державного бюджету та ін.);

4) внутрішньогалузеві принципи, що стосуються окремих інститутів галузей права (принципи мінімального рівня заробітної плати, соціального обслуговування, обов'язкового соціального страхування та ін.) [1, с. 23-24].

Подібну класифікацію доречно використати при розмежуванні принципів трудового права. Зокрема, загальні принципи (міжнародні, конститу-

ційні та ін.) поширюються на всі види трудових та інших суміжних правовідносин; міжгалузеві охоплюють декілька інститутів трудового права, а галузеві – лише один з них.

В цьому контексті слушною видається думка П. Д. Проскурякова про те, що застосування в правовому регулюванні праці галузевого принципу єдності й диференціації передбачає (як засіб його реалізації) поділ, відповідно, норм трудового права на дві групи: 1) загальні норми, які поширюються на всіх працівників; 2) спеціальні норми, які поширюються на окремі категорії працівників, у тому числі й на окремі категорії державних службовців [2, с. 520].

Так само в основу класифікації принципів трудового права може бути покладено такий критерій, як сфера поширення дії відповідної групи принципів на суб'єктів трудових правовідносин. Ті з них, що поширюють свою дію на всіх суб'єктів трудових правовідносин, належать до загальних, а решта – до спеціальних.

На думку О. В. Старчук, систему принципів трудового права, як галузевого різновиду принципів права, складають галузеві (основні) та інституційні (допоміжні) основні засади (принципи права), які визначають зміст і спрямованість норм трудового права, якими здійснюється правове регулювання трудових і тісно пов'язаних із трудовими відносин. Основними принципами трудового права є ті, які лежать в основі змісту норм, якими регулюються трудові і тісно пов'язані із трудовими відносини. Допоміжні принципи трудового права визначають сутність норм усередині інститутів трудового права [3, с. 165]. На нашу думку, розмежування принципів трудового права на основні та допоміжні не відповідає вимогам доцільності, оскільки така класифікація не несе в собі наукової цінності. Крім того, відносити принципи трудового права до основних чи допоміжних означало б штучне зменшення аксіологічного значення того чи іншого принципу, що є помилковим.

О. В. Лавріненко вважає, що компонентний склад системи принципів галузі трудового права України має визначатися з обов'язковим урахуванням того, що галузевий за статусом (рівнем) принцип: є одним із об'єктивних критеріїв, що дозволяє структурувати розглядувану галузь у правовій системі; органічно взаємодіє у своїй системі з іншими її складниками – відповідними галузевими принципами; кожному такому принципу відведено власну вагому роль у характеристиці репрезентованої ним галузі права, а також у загальній системі права – «оболонці», в якій існує ця галузь права; відповідний галузевий принцип відображає лише ті риси права, які мають найбільше, найвагоміше суспільно-політичне та юридичне значення в конк-

ретних історичних обставинах і у зв'язку із завданнями, визначеними державою та суспільством [4, с. 267].

Таким чином, можемо констатувати, що всю систему принципів трудового права за сферою поширення їх дії доцільно класифікувати на три групи: 1) загальні; 2) галузеві; 3) міжгалузеві.

До першої групи традиційно відносять: 1) принцип свободи праці; 2) принцип рівноправності у галузі праці; 3) принцип договірності характеру праці; 4) принцип визначеності трудової функції; 5) принцип стабільності трудових відносин; 6) принцип матеріальної зацікавленості в результатах праці; 7) принцип безпеки праці; 8) принцип участі трудових колективів і профспілок у вирішенні питань встановлення умов праці і здійснення контролю за додержанням законодавства про працю; 9) принцип свободи об'єднання для здійснення і захисту своїх прав і свобод; 10) принцип матеріального забезпечення у разі непрацездатності при хворобі, у зв'язку з материнством [5, с. 103-104].

Основоположним загальним принципом трудового (як і інших галузей) права є принцип верховенства права. Його дотримання фактично є умовою для ефективної реалізації не тільки всіх інших принципів, але і прав, визначених законодавством.

Принцип верховенства права, на думку Н. Р. Нижника та В. В. Цветкова, слід розуміти як правовий принцип, сформований під впливом глобалізаційних, міжнародних та європейських інтеграційних процесів, що за своїм змістом становить поєднання низки критеріїв (вимог), які хоча й різняться за своєю формою нормативно-правового опосередкування в національному законодавстві, але покликані забезпечувати пріоритет прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина в суспільстві, у тому числі й у стосунках із органами публічної влади всіх рівнів, а також рівність усіх суб'єктів права перед законом [6, с. 34]. Даний принцип однаково поширює свою дію як на всі трудові, так і будь-які інші правовідносини, що виникають в нашій державі.

В контексті даного дослідження нас найбільше цікавить систематизація галузевих та міжгалузевих принципів трудового права. Кожна з цих груп принципів потребує вироблення самостійного підходу до класифікації. Так, виходячи із аналізу міжнародних актів [7; 8; 9] та національного законодавства [10] в сфері регулювання трудових правовідносин, а також проекту Трудового кодексу України [11], вважаємо, що галузеві принципи трудового права можна класифікувати за критерієм їх регулятивного впливу на:

1) принципи, що визначають характер та спрямованість трудових правовідносин: рівність, соціальна справедливість, соціальне партнерство, стабільність, безперервність тощо.

Принцип рівності закріплений на міжнародному та конституційному рівнях і означає рівне право кожної особи в сфері праці, встановлення заборони дискримінації за будь-якими ознаками. Зокрема, Конвенцією Про дискримінацію в галузі праці і занять № 111 термін «дискримінація» охоплює: а) будь-яке розрізнення, недопущення або перевагу, що робиться за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних переконань, іноземного походження або соціального походження і призводить до знищення або порушення рівності можливостей чи поводження в галузі праці та занять; б) будь-яке інше розрізнення, недопущення або перевагу, що призводить до знищення або порушення рівності можливостей чи поводження в галузі праці та занять [8].

Принцип соціальної справедливості, на думку О. А. Агакова, в сучасних соціальних державах (або державах добробуту) є основою співіснування, співробітництва і партнерства між членами суспільства, суб'єктами і об'єктами ринку і політичних відносин. Соціальна справедливість визначається як рівність можливостей особистості в політичній, економічній і соціальній сферах [12].

Принцип соціального партнерства означає, що умови та стандарти в трудовій сфері повинні ґрунтуватися на спільній домовленості працівників, роботодавців та держави, з урахуванням інтересів кожної із сторін.

Стабільність трудових відносин забезпечується тим, що роботодавець може змінити умови трудового договору лише за наявності на те згоди працівника, а також розірвати трудовий договір – тільки за наявності підстав, передбачених у законі [13, с. 61].

Безперервність трудових правовідносин означає, що трудова функція виконується працівником в межах робочого часу, визначеного трудовим договором та іншими локальними актами, на постійній незмінній основі.

2) принципи-умови виконання працівниками трудової функції: здійснення трудової діяльності виключно на підставі персонально укладеного трудового договору; додаткова компенсація за виконання роботи у шкідливих та небезпечних умовах праці; гарантування безпеки виробництва та охорона праці тощо;

3) принципи-стандарти трудової діяльності: законодавче закріплення мінімальних стандартів в сфері оплати праці, охорони праці, безпеки праці тощо; забезпечення повної і продуктивної зайнятості працівників та захист від безробіття; створення працівникам рівних можливостей щодо їх профе-

сійного зростання, підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації та ін.;

4) принципи-заборони в сфері праці: заборона всіх форм та видів примусової праці; заборона трудової експлуатації; заборона дитячої праці та праці осіб віком від 14 до 18 років без згоди батьків;

5) принципи, що визначають права та обов'язки роботодавця: поєднання господарської влади роботодавця та державного регулювання трудових правовідносин; відповідальність роботодавця за створення безпечних та здорових умов праці; забезпечення роботодавцем права працівників на загальнообов'язкове державне соціальне страхування тощо.

Галузеві принципи трудового права найбільш доцільно класифікувати за сферою поширення їх дії на конкретні інститути трудового права:

1) принципи в сфері укладення та розірвання трудового договору: свобода укладення трудового договору; відповідність умов трудового договору мінімальним соціальним стандартам; можливість розірвання трудового договору лише з підстав та у порядку, визначених трудовим законодавством України; захист працівників від незаконного звільнення;

2) принципи в сфері регулювання оплати праці: гарантування працівникам своєчасної та в повному розмірі виплати заробітної плати, що забезпечує достатній життєвий рівень; рівність оплати праці чоловіка та жінки за виконання рівноцінної роботи [14];

3) принципи в сфері регулювання відпочинку: гарантування працівникам щорічної відпустки встановленої тривалості та додаткових відпусток, визначених законодавством; гарантування перерв на протязі робочого дня; компенсація за роботу у святкові та вихідні дні;

4) принципи в сфері регулювання праці окремих категорій працівників, зокрема, державних службовців, праці молоді, праці жінок, праці мігрантів [15]. Для них встановлені особливі умови праці, додаткові гарантії в сфері оплати праці та відпочинку тощо;

5) принципи, що лежать в основі порядку регулювання праці: поєднання державного і договірної регулювання трудових відносин; участь працівників у розробці локальних актів, що стосуються регулювання їх праці; гарантування працівникам права на страйк тощо;

6) принципи в сфері здійснення державного контролю за дотриманням трудового законодавства: здійснення нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства, уповноваженими державними органами, у межах визначених законодавством; встановлення судового контролю за дотриманням трудового законодавства та ін.

Отже, принципи трудового права утворюють багатогранну систему. Деякі принципи, визначені в міжнародних актах, не знайшли свого належ-

ного закріплення в актах національного законодавства. Зважаючи на це, а також у зв'язку з відсутністю в чинному Кодексі законів про працю України визначеної системи принципів, виникає необхідність у їх законодавчому закріпленні. Це має стати предметом наступних наукових досліджень в цій сфері.

Література:

1. Долженкова Г. Д. Право социального обеспечения: конспект лекций / Долженкова Г. Д. – М. : Юрайт-Издат, 2007. — 187 с.
2. Проскуряков П. Д. Реалізація принципу єдності й диференціації правового регулювання в сфері трудових відносин працівників ОВС України: онтологічний та аксіологічний аспекти / П. Д. Проскуряков // Вісник Донецького національного університету. – 2007. – Вип. 1. – С. 519-526.
3. Старчук О. В. Принципи трудового права України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Старчук Оксана Володимирівна. – Луцьк, 2011. – 187 с.
4. Лавріненко О. В. Сучасні проблеми доктринальної та законодавчої систематизації галузевих принципів трудового права: компонентний аспект / О. В. Лавріненко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2011. – № 1. – С. 257-270.
5. Трудове право України : підручник / Ю. П. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 624 с.
6. Державний службовець в Україні (пошук моделі): наук. вид. / Н. Р. Нижник, В. В. Цветков, Г. І. Леліков та ін.; за заг. ред. Н. Р. Нижник. – К. : Ін Юре, 1998. – 272 с.
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: міжнародний документ від 16.12.1966 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
8. Конвенція Про дискримінацію в галузі праці і занять: міжнародний документ від 25.06.1958 № 111 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_161.
9. Конвенція про права дитини: міжнародний документ від 20.11.1989 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
10. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – додаток до № 50. – Ст. 375.
11. Трудовий кодекс України: проект закону від 27.12.2014 № 1658 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
12. Агарков О. А. Соціальна справедливість як сутнісний принцип соціальної української держави: матеріали Міжнар. науково-практичної конф. «Ідеолог української державності – В'ячеслав Липинський: постать на тлі історії (до 130 - річчя з дня народження)» / О. А. Агарков. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Gileya/2012_61/Gileya61/P1_doc.pdf.

13. Трудове право України: навч. посіб. / Л. П. Грузінова, В. Г. Короткін. – К. : МАУП, 2003. – Ч.1. – 128 с.
14. Конвенція про рівне винагородження чоловіків та жінок за працю рівної цінності: міжнародний документ від 29.06.1951 № 100 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_002.
15. Міжнародна конвенція про захист прав всіх працівників-мігрантів та членів їх родин: міжнародний документ від 18.12.1990 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_203.

Лямзенко В.В., Котова Л.В. Систематизация отраслевых и межотраслевых принципов трудового права Украины.

В статье разработана классификация отраслевых и межотраслевых принципов трудового права Украины на современном этапе его развития. Исследованы доктринальные и законодательные подходы к определению системы отраслевых и межотраслевых принципов трудового права; охарактеризованы основные виды отраслевых и межотраслевых принципов трудового права Украины.

Ключевые слова: принципы, отраслевые, межотраслевые, трудовое право, законодательство, правоотношения.

Liamzienko V., Kotova L. Systematization of sectoral and intersectoral principles of Ukrainian Labor Law.

In the article the classification sectoral and intersectoral labor law principles of Ukraine at the present stage of its development. Studied doctrinal and legislative approaches to the definition of sectoral and intersectoral principles of labor law; describes the main types of sectoral and intersectoral principles of labor law in Ukraine.

Keywords: principles, sectoral, cross-industry, labor law, legislation, relationship.